

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ВИЗНАЧЕНІСТЬ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ

Стефанчук М.М.,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури,
прокуратури, судоустрою Навчально-наукового
інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
<https://orcid.org/0000-0002-6239-9091>

Стефанчук М.М. Судова реформа в Україні: визначеність категоріального апарату.

У статті висвітлено нормативно-правовий та теоретико-методологічний підходи до розуміння категоріального апарату судової реформи в Україні.

Констатовано, що судова реформа, передусім, потребує відповідного наукового супроводу, зокрема щодо чіткого визначення її предмета та напрацювання понятійно-категоріального апарату, з огляду на відсутність чіткого нормативно-правового визначення низки важливих термінів, передусім таких як «судова система», «судова влада», «система правосуддя», «судоустрій», які неодноразово використовуються при розробці відповідних реформаційних положень.

Метою статті визначено встановлення концепту співвідношення релевантних судовій реформі правових категорій крізь призму правового аналізу нормативно-правового та теоретико-методологічного підходів до їхнього розуміння, та їхній подальший розвиток.

Встановлено, що чинне законодавство України не містить нормативно-правового визначення таких дефініцій як «судоустрій», «судова влада», «судова система», «правосуддя», «система правосуддя», попри те, що активно послуговується ними, здійснюючи правове регулювання відносин у сфері судоустрою та статусу суддів. У науковій юридичній літературі подекуди ці терміни використовуються без конкретизації їхнього визначення, з огляду на тісний зв'язок між ними та змістовну взаємозумовленість, формуючи із них певний синонімічний ряд. Водночас, задля відповідності предмета реформаційних положень таким критеріям як логічність, раціональність та несуперечливість, доведено потребу у розмежуванні цих термінів, виокремивши відповідні критерії такого розмежування.

За результатами правового аналізу законодавчих та доктринальних підходів до вирішення цієї проблеми обґрунтовано доцільність визнання категорії «система правосуддя» всеохоплюючою правовою категорією, яка включатиме в себе судову систему та системи інших суміжних із судовою владою правових інститутів (прокуратури, адвокатури, примусового виконання рішень), що функціонально забезпечують її реалізацію. Запропоновано перейменувати Розділ VIII Конституції України на «Система правосуддя», з огляду на те, що здійснення правосуддя передбачає необхідність належної організації судової влади, її реалізації судами і забезпечення спеціально уповноваженими органами та установами, які у своїй сукупності і взаємозв'язках становлять систему правосуддя, що включає інституційні, функціональні елементи та організаційні аспекти.

Ключові слова: судова реформа, судова влада, судоустрій, судова система, система правосуддя, категоріальний апарат.

Stefanchuk M. Judicial reform in Ukraine: the certainty of a categorical apparatus.

The article highlights normative-legal and theoretical-methodological approaches to understanding the legal categories and concepts of judicial reform in Ukraine.

It is established that the judicial reform, first of all, needs appropriate scientific support, in particular with regard to the clear definition of its subject and the development of a conceptual and categorical apparatus, given the lack of a clear regulatory and legal definition of a number of important terms, primarily such

as «judicial system», «judicial authority», «justice system», «judiciary», which are repeatedly used in the development of relevant reformation provisions.

The purpose of the article is to establish the concept of the relationship of legal categories relevant to the judicial reform through the prism of legal analysis of normative-legal and theoretical-methodological approaches to their understanding and their further development.

It is also established that the current legislation of Ukraine does not contain a normative legal definition of such definitions as «judiciary», «judicial authority», «judicial system», «justice», «justice system», even though it actively uses them, carrying out legal regulation of relations in the field of the judiciary and the status of judges. In scientific legal literature, these terms are sometimes used without specifying their definition, given the close connection between them and meaningful interdependence, forming a synonymous line from them. Simultaneously, to comply with the subject of reformation provisions to such criteria as logic, rationality and non-contradiction, the need to distinguish between these terms has been proven, having identified the appropriate criteria for such a distinction.

According to the results of the legal analysis of legislative and doctrinal approaches to solving this problem, the expediency of recognizing the category «justice system» as a comprehensive legal category, which will include the judicial system and the systems of other legal institutions related to the judicial authority (Public prosecutor's office, Bar, enforcement of decisions), which functionally ensure its implementation, is substantiated. It is proposed to rename Chapter VIII of the Constitution of Ukraine to the «Justice System», given that the administration of justice requires the proper organization of judicial power, its implementation by courts and ensure by specially authorized bodies and institutions, which in their totality and interrelationships constitute the justice system, which includes institutional, functional elements and organizational aspects.

Key words: judicial reform, judicial authority, judiciary, judicial system, justice system, categorical apparatus.

Постановка проблеми. Українська держава перебуває в перманентному стані судової реформи, ефективність якої наразі є одним із основних індикаторів оцінки готовності України до інтеграції з Європейським Союзом. Першочерговим завданням на цьому етапі реформи визначено відновлення повноцінної роботи новосформованих Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів; структурна модернізація й оптимізація органів судової влади, у тому числі проведення всебічного аудиту повноважень органів та установ системи правосуддя з метою усунення дублювання функцій та забезпечення процедур ефективного використання ресурсів; удосконалення процедур призначення на посади, звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів; оптимізація існуючої мережі загальних судів відповідно до нового адміністративно-територіального устрою та існуючих викликів; цифровізація судового процесу, розвиток дистанційного судочинства та інші [1].

Водночас, як і будь-яка інша, судова реформа, передусім, потребує відповідного наукового супроводу, зокрема щодо чіткого визначення її предмета та напрацювання понятійно-категоріального апарату, з огляду на відсутність чіткого нормативно-правового визначення низки важливих термінів, передусім таких як «судова система», «судова влада», «система правосуддя», «судоустрій», які неодноразово використовуються при розробці відповідних реформаційних положень.

У цьому контексті, слід зауважити, що саме дефініції розкривають найсуттєвіші юридичні ознаки досліджуваних правових інститутів. Як вірно зауважує з цього приводу Б. В. Малишев: «... наука починається з розробки її понятійно-категоріального апарату. «...». Досягнувши певного рівня, категоріальний апарат науки, по-перше, фіксує у системі категорій і понять наявні знання про певний предмет і стає надійним фундаментом для подальших його досліджень; по-друге, починає відігравати роль своєрідного критерію логічності, несуперечливості, раціональності нових знань про предмет дослідження; по-третє, сам стає предметом вивчення з метою власного удосконалення» [2, с. 238-239].

Стан розробки теми. Судова реформа, як значуща наукова проблема, її понятійно - категоріальний апарат, який відображає зміст та значення її положень, віднайшли свою доктринальну розробку у дослідженнях таких науковців, як В.Д. Бринцев, М.Й. Вільгушинський, В.Г. Гончаренко, В.В. Городовенко, Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Д.М. Притика, С.В. Прилуцький, А.О. Селіванов, В.В. Сердюк, О.З. Хотинська-Нор, О.Г. Яновська та інші, праці яких становлять теоретико-методологічну основу судової реформи.

Водночас розвиток законодавства, яким втілюються у практичну площину положення судової реформи, зокрема внесення змін до Конституції України щодо правосуддя однойменним Законом [3],

за яким у розділі VIII Конституції України «Правосуддя» були викладені основи конституційно-правового статусу не лише судової влади, а й прокуратури та адвокатури, вимагає переосмислення та подальшого розвитку сформованих доктринальних поглядів, зокрема і щодо розуміння релевантних термінів, передусім таких як «судова система», «судова влада», «система правосуддя».

Отже, **метою статті** є встановлення концепту співвідношення релевантних судовій реформі правових категорій крізь призму правового аналізу нормативно-правового та теоретико-методологічного підходів до їхнього розуміння та їхній подальший розвиток.

Виклад основного матеріалу. У цьому контексті, передусім слід зауважити, що чинне законодавство України не містить нормативно-правового визначення таких дефініцій як «судоустрій», «судова влада», «судова система», «правосуддя», «система правосуддя», однак активно оперує ними, здійснюючи правове регулювання відносин у сфері судоустрою та статусу суддів. У науковій юридичній літературі подекуди ці терміни використовуються без конкретизації їхнього визначення, з огляду на тісний зв'язок між ними та змістовну взаємозумовленість, формуючи із них певний синонімічний ряд. Водночас, задля відповідності предмета реформаційних положень таким критеріям як логічність, раціональність та несуперечливість, виникає потреба у розмежуванні цих термінів, виокремивши відповідні критерії такого розмежування.

У розвиток цієї тези, якщо звернутися до законодавчого визначення цих питань, то слід зауважити на тому, що у статті 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом, а реалізують судову владу судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. При цьому, слід звернути увагу на положення ч. 1 ст. 124 Конституції України, за змістом яких правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, що дає підстави з певною вірогідністю виснувати про те, що на законодавчому рівні зміст дефініцій «судова влада» та «правосуддя» розкривається через суб'єктно-функціональний критерій.

Конституційний Суд України в одному із своїх документів визначив правосуддя як самостійну галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [4], яке можна охарактеризувати як державницький аспект у розумінні правосуддя, за якого правосуддя розглядається як функціональний аспект судової влади. А у мотивувальній частині Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора Конституційний Суд України зауважив, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [5], що суттєво зміщує акценти у розумінні органом конституційної юстиції «правосуддя» як ціннісного феномену.

Доктринальні підходи до розуміння «правосуддя» різняться. У цьому дослідженні ми не ставимо за мету окреслити наукову дискусію щодо розуміння цього феномену, зазначимо лише про те, що основні його аспекти зводяться до розуміння правосуддя як форми здійснення судової влади у відповідності із правилами судочинства та як форма захисту порушеного права, який можна поійменувати як функціонально-діяльнісний аспект розуміння правосуддя.

Водночас визначальним аспектом у розумінні терміну «правосуддя» є аксіологічний аспект. З цього приводу Б.В. Малишев влучно зазначає, що правосуддям є діяльність судів з розгляду спорів, яка відповідає певним ціннісним морально-правовим характеристикам, у той самий час як діяльність судів з розгляду спорів, яка не відповідає цим характеристикам, але відповідає формальним вимогам закону, є судочинством [2, с. 243]. На цій основі науковець пропонує розуміти правосуддя як спосіб розв'язання спору про право, яким захищаються права і свободи суб'єктів права (фізичних осіб, юридичних осіб, держави, суспільства): а) на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму; б) на постійній і професійній основі спеціальними органами державної влади – судами, акти яких забезпечуються авторитетом держави [2, с. 244].

Вищевикладене формує розуміння «судової влади» як самостійного виду державної влади, що розкривається через її специфічну функцію – правосуддя, яка здійснюється спеціальними органами державної влади – судами, акти яких забезпечуються авторитетом держави, зокрема через конституційне закріплення гарантій обов'язковості виконання судових рішень та його державної забезпеченості у визначеному законом порядку.

Подібний підхід відображений у розумінні категорії «судова влада» у Великій українській юридичній енциклопедії, авторами якої враховані сучасні наукові підходи до розуміння понять, які знайшли

своє відображення у цьому виданні. Так, зокрема у вказаному виданні зазначається про декілька підходів, що сформувались у науковій літературі, до формулювання визначення судової влади: функціональний, за якого поняття «судова влада» розкривається через специфічну функцію державної влади, яка реалізується через діяльність системи судів і органів організаційного забезпечення; інституційний, за якого судова влада розглядається через систему спеціальних органів – судів, що мають специфічну компетенцію; підхід, за якого судова влада визначається через форми і принципи її організації та діяльності [6, с. 816]. Здійснюючи правовий аналіз таких підходів, з певною вірогідністю можна висувати про те, що ключовою категорією у розумінні поняття «судова влада» за функціонального підходу є «правосуддя» як функція судової влади, за інституційного підходу – «судоустрій», за діяльнісного підходу – «судочинство».

Водночас привертає увагу енциклопедична дефініція терміну «судова система» як системи державних органів – судів, які є носіями судової влади. При цьому зауважується на тому, що судова система – це не просто сукупність усіх судів держави, що є її елементами, а саме система, яка характеризується певними способами взаємодії її елементів, основними критеріями класифікації яких пропонується розглядати природу такої взаємодії й те, чи буде вона виходити за межі самої судової системи. До внутрішньосистемних способів взаємодії елементів судової системи пропонується віднести процесуальну взаємодію; організаційну взаємодію у тому числі і з зовнішніми для судової системи суб'єктами: органами суддівського самоврядування, органами, що забезпечують функціонування судової влади; взаємодію з питань суддівської самоорганізації. У рамках зовнішньої взаємодії пропонується виділити два види зв'язків: взаємодію із зовнішніми несудовими органами, зокрема питання координації роботи судів із правоохоронними органами із забезпечення судового розгляду справ, виконання судових рішень та ін.; взаємодію із судовими системами (судами) іноземних держав, у рамках якої можуть підтримуватися зв'язки як з іноземними національними судами, так і з міжнародними судами або наднаціональними судовими установами [6, с. 830-831].

Така енциклопедична дефініція, окреслюючи елементи судової системи, фактично відображає положення статті 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими законодавець вводить дефініцію «система судоустрою», визначаючи що суди України утворюють єдину систему. Такий стан законодавчого визначення згаданих вище дефініцій О.З. Хотинська-Нор характеризує як формально-легальне розуміння судової системи, або традиційний рівень розуміння дефініції «судова система», як організованої сукупності судів, що визначається нормативно-правовими актами, і змістовно відповідає вживаному терміну «судоустрій» [7, с. 31-32]. Подібного підходу притримуються й інші науковці. Зокрема, С.В. Прилуцький та О.В. Стрельцова зауважують на тому, що системний аналіз положень законодавства України дає підстави стверджувати, що поняття «система судоустрою» та «система судів» мають однакове значення і тому є синонімами [8, с. 83].

Крім того, з точки зору суб'єктного складу судової системи, у науковій юридичній літературі пропонується її вузьке розуміння, як системи, що складається з двох підсистем: судоустрою, який визначає організацію судів, та судового ладу, який визначає організацію судових органів із забезпечувальними функціями, до яких належать Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України, та широке розуміння – як цілісного комплексу правових інституцій, через які реалізується судова влада, та їх зв'язків. За такого підходу її елементами, зокрема, є: принципи організації судової системи, суддівський корпус, суддівське самоврядування, судове право, судова практика, судове тлумачення, прокуратура та адвокатура [7, с. 27-30].

М.С. Булкат зазначає, що терміни «судова система», «система судів» передбачають наукове відображення саме структури судів, органів здійснення правосуддя, про що, за її твердженням, свідчать і мовленнєві значення слів у цих термінах, і правова природа їх конструкції, які водночас є складовими відносно змісту терміну «система органів судової влади» [9, с. 273]. Вчена зауважує на необхідності у доктрині судової влади розмежовувати такі поняття як «суб'єкт-носії судової влади» (під якими вона пропонує розуміти суб'єктів-реалізаторів судової влади, які є носіями влади в контексті виконання ними конкретно-визначених обов'язків на певній посаді в державному органі або установі системи органів судової влади) та «суб'єкти, які беруть участь у реалізації конкретної функції судової влади» (зокрема різні суб'єкти інститутів громадянського суспільства: адвокатури, третейського розгляду спорів тощо та органів державної влади: прокуратури, виконання судових рішень тощо [9, с. 286].

У цілому погоджуючись з окресленими вище позиціями, все ж дискусійним видається твердження про те, що судова влада реалізується через такі інституції як адвокатура та прокуратура, принаймні

на сучасному етапі державотворення. В обґрунтування таких сумнівів наведемо наступні міркування. Здійснюючи правовий аналіз положень Закону України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» можна констатувати доволі потужне зближення прокуратури та судової влади, опосередковане конституційними змінами, відповідно до яких в структурі тексту Конституції України розміщено конституційні положення про них у єдиному розділі, що пов'язаний із правосуддям. Водночас щодо науково-теоретичного обґрунтування такого конституційного позиціонування одні науковці стверджують, про те, що прокуратура є суб'єктом судової влади, оскільки безпосередньо реалізує основні конституційні функції у сфері правосуддя, й від рівня її правового статусу залежать авторитет судової влади та ефективність здійснення функції правосуддя в Україні [10, с. 66]. Інші – піддають критиці таку позицію, акцентуючи увагу на тому, що прокуратура не здійснює правосуддя, а лише сприяє його здійсненню, оскільки вона не є суб'єктом судової влади, а правосуддя в Україні згідно з ч. 1 ст. 124 Конституції України здійснюють виключно суди [11].

У цьому аспекті заслуговує на підтримку позиція А.В. Лапкіна про те, що «... така модель конституційного регулювання дає підстави для розгляду прокуратури та адвокатури як суміжних із судовою владою інститутів, які забезпечують реалізацію покладених на неї функцій у тісному зв'язку із судовою владою, але є автономними і незалежними від неї» [12, с. 49].

Тому, більш вдалим, на нашу думку, видається визначення цих інститутів як складових системи правосуддя. У цьому контексті слушною видається позиція Н. П. Сизої, яка у сучасному правовому вимірі пропонує такі складові системи правосуддя: органи судової влади, які здійснюють правосуддя (суди), органи суддівського врядування (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України), державні органи, що виконують охоронні функції щодо діяльності судів (Служба судової охорони), а також прокуратура та адвокатура, які функціонально забезпечують реалізацію судової влади та здійснення правосуддя, органи державної виконавчої служби, діяльність яких є необхідною умовою завершеності правосуддя, а також органи суддівського самоврядування (збори суддів, з'їзд суддів України, Рада суддів України), які забезпечують незалежність суддів [13, с. 294]. У цілому погоджуючись з такою концепцією виокремлення складових елементів системи правосуддя, видається таким, що потребує глибшого обґрунтування віднесення Державної судової адміністрації України та Національної школи суддів України до органів суддівського врядування, оскільки з урахуванням законодавчого статусу цих інституцій вони не відповідають ознакам, які виокремлюють органи суддівського врядування. Потребує також з'ясування питання про віднесення до системи правосуддя інституту приватних виконавців, оскільки вчена про них не згадує, а зазначає лише про державну виконавчу службу, що видається таким, що не у повній мірі охоплює суб'єктів системи правосуддя, що забезпечують примусове виконання судових рішень. Крім того, видається доцільним за такого концепту включати до системи правосуддя Державну кримінально-виконавчу службу та інших суб'єктів системи кримінальної юстиції (органи пробації), які так само функціонально забезпечують реалізацію судової влади та здійснення правосуддя. За такого підходу система правосуддя інституційно включатиме у себе широкі коло суб'єктів як у сфері кримінальної юстиції для цілей забезпечення належного правосуддя у справах кримінальної юрисдикції, так і поза межами сфери кримінальної юрисдикції. Примітно, що за суб'єктною складовою таке розуміння системи правосуддя дуже наближено до висвітлених вище доктринальних поглядів щодо широкого розуміння судової системи та системи органів судової влади, водночас змістовний акцент зроблено на «функціональному забезпеченні реалізації судової влади та здійсненні правосуддя», оскільки термін «забезпечення» тлумачиться, як створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось [14, с. 18], а дієслово «реалізувати» тлумачиться як здійснювати, робити реальним, втілювати в життя щось [15, с. 466], що у контексті нормативно-правової регламентації цих питань відноситься до повноважень судів, в той час, як «створення надійних умов (сприяння) для належного здійснення (реалізації) судами правосуддя» відноситься до повноважень усіх інших суміжних правових інститутів.

У науковій юридичній літературі також звертається увага на те, що законодавець використав для назви розділу VIII Конституції України багатозначне поняття «правосуддя», однак за змістом цього розділу, на думку А. В. Лапкіна, можна дійти висновку, що законодавець, застосовуючи до іменника «правосуддя» дієслово «здійснює» (ст.ст. 124, 127, 129), розглядає у ньому правосуддя передусім як функцію судової влади (судочинство). Такий підхід відрізняється від логіки виокремлення інших розділів Основного Закону, які стосуються гілок державної влади або окремих найважливіших державних органів. Крім того, зауважує вчений, розділ VIII Конституції України регламентує низку ор-

ганізаційних питань щодо судоустрою та статусу суддів, а також Вищої ради правосуддя, які мають опосередковане відношення до здійснення правосуддя як функції судової влади, однак розкривають інституційний та організаційний її аспекти, що дає йому підстави для висновку, що у вказаному розділі йдеться про побудову та функціонування судової влади. Водночас автор пропонує або перейменувати розділ VIII Конституції України, однак не на «Судова влада», а «Судова влада та суміжні інститути» чи на «Юстиція», з огляду на відсутність ґрунтовних підстав віднесення прокуратури, та неможливість віднесення адвокатури до органів судової влади, однак наявність підстав для визнання їх суміжними із судовою владою інститутами, які забезпечують реалізацію покладених на неї функцій у тісному зв'язку із судовою владою, однак автономними і незалежними від неї, або переформулювати зміст цього розділу з тим, щоб він більш повно і всебічно розкривав багатозначний термін «правосуддя», а не акцентував увагу тільки на його функціональному аспекті [12, с. 49], що заслуговує на підтримку.

У цьому контексті видається більш виправданим перейменування Розділу VIII Конституції України на «Система правосуддя», з огляду на те, що здійснення правосуддя передбачає необхідність належної організації судової влади, її реалізації судами і забезпечення спеціально уповноваженими органами та установами, які у своїй сукупності і взаємозв'язках становлять систему правосуддя, що включає інституційні, функціональні елементи та організаційні аспекти.

З урахуванням вищевикладеного, можна дійти висновку про те, що судова реформа, яка перманентно триває в Україні та ефективність якої наразі є одним із основних індикаторів оцінки готовності України до інтеграції з Європейським Союзом, потребує відповідного наукового супроводу, зокрема щодо чіткого визначення її предмета та напрацювання понятійно-категоріального апарату. За відсутності нормативно-правового визначення таких дефініцій як «судоустрій», «судова влада», «судова система», «правосуддя», «система правосуддя» ці терміни використовуються без конкретизації їхнього визначення, з огляду на тісний зв'язок між ними та змістовну взаємозумовленість. Водночас, задля відповідності предмета реформаційних положень таким критеріям як логічність, раціональність та несуперечливість, виникає потреба у розмежуванні цих правових категорій та у визначенні їхнього співвідношення між собою. У розвиток цієї тези вбачається доцільним визнати категорію «система правосуддя» всеохоплюючою правовою категорією, яка включатиме в себе судову систему та системи інших суміжних із судовою владою правових інститутів (прокуратури, адвокатури, примусового виконання рішень), що функціонально забезпечують її реалізацію. Видається більш виправданим перейменування Розділу VIII Конституції України на «Система правосуддя», з огляду на те, що здійснення правосуддя передбачає необхідність належної організації судової влади, її реалізації судами і забезпечення спеціально уповноваженими органами та установами, які у своїй сукупності і взаємозв'язках становлять систему правосуддя, що включає інституційні, функціональні елементи та організаційні аспекти, що водночас повинно визначати напрями подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Проект Плану відновлення України. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81e-c8313622a52e2f031/62dea471331181b583d43ec5_Юстиція.pdf (дата звернення: 12.05.2023).
2. Малишев Б.В. Правосуддя і судова правотворчість: *Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення*: колективна монографія / Відп. ред. В. С. Бігун. К.: Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права», 2009. 316 с.
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 51. Ст. 1799.
4. У справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»: Ухвала Конституційного Суду України № 44-з від 14 жовтня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
5. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора): Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

6. Велика юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
7. Хотинська-Нор О.З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 573 с.
8. S Prylutskyi, O Strieltsova 'The Ukrainian Judiciary under 21st-Century Challenges' (2020) 2/3(7) Access to Justice in Eastern Europe 78-99.
9. Булкат М.С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2019. 444 с.
10. Кравчук В. Структура правового статусу прокуратури в умовах конституційної реформи в Україні. *Вісник прокуратури*. 2017. № 2. С. 63–67.
11. Штогун С.Г. Судова реформа чи косметичний ремонт системи судової влади? *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 2(14). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16sshsv.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
12. Лапкін А.В. Проблеми удосконалення конституційно-правового статусу прокуратури України. *Проблеми застосування положень Конституції України у діяльності прокуратури: теорія і практика: матеріали круглого столу* (м. Київ, 18 грудня 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 48–51.
13. Сиза Н.П. Система правосуддя в сучасному правовому вимірі. *Міжнародні стандарти справедливого правосуддя та їх імплементація в українське законодавство: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, (м. Київ, 17 грудня 2018 р.). К.: Алерта, 2018. с. 291–294.
14. Словник української мови: в 11 тт. Т. 3. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. 744 с.
15. Словник української мови: в 11 тт. Т. 7. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. 723 с.